

MEDYA VE ŞİDDET

Prof. Dr. Meral UYSAL

Ankara Üniversitesi

Eğitim Bilimleri Fakültesi

Günümüzde, toplumsal yaşamda artan şiddet olaylarında, medyanın da bir payının olup olmadığı önemli tartışma konularından birini oluşturmaktadır. Kuşkusuz bunun da arkasında, medyanın yaşamın vazgeçilmez bir parçası haline gelmesi ve medyanın etkileme gücüne ilişkin genel bir kabulün olması yatmaktadır.

Eleştirel medya çalışmaları, medyanın egemen değerleri üreterek, mevcut sistemin sürekliliğine katkıda bulunan ideolojik rolüne dikkat çekmektedirler. Öte yandan medya, tıpkı öteki diğer endüstri dallarında olduğu gibi, ticari sistemin bir parçası olarak, "daha çok izleyici çekmek, daha çok kar elde etmek" mantığı ile varlığını sürdürmektedir. Genel bir değerlendirme ile medya, demokrasinin erdemlerini yaşama geçirmekten çok, bireylerin sahip oldukları tüketici kapasiteye seslenmektedir. Durum bu olunca popüler kültürün sıradan, bayağı, tek düze, birbirinin taklidi ürünleri, medyada geniş bir şekilde yer bulmakta; öte yandan bu tarz medya ürünleri halk istiyor gerekçesi ile meşrulaştırılmaktadır. Oysa ki çoğu zaman eylem ve davranışlarımız, bilinçli tercihlerimizin sonucu değildir. Neyi nasıl istediğimiz de, egemen sistemin ideolojik araçları ile yönlendirilmekte, tıpkı yaşam tarzımızı kendimiz belirleyemediğimiz gibi, medya ürünlerinden de bilinçli tercihler yapamamaktayız. Postman'ın da belirttiği gibi, günümüzün gösteri dünyasında televizyonların düğmesini kapatmak konusunda sanıldığı kadar özgür değiliz (1). Günümüzde şiddet, eğlencelik bir malzeme olarak medyada sıkça yer bulmaktadır.

Medya-şiddet ilişkisini konu alan ve televizyonun temel alındığı araştırmaların önemli bir kısmı; televizyon izleme süreleri ve medyada şiddetin yer alma sıklığını, medya metinlerini analiz ederek ele almaktadırlar. Bu araştırmalar, çocuklar ve yetişkinler için televizyonun en önemli boş zamanları değerlendirme aracı olduğunu

ortaya koymaktadırlar. Kuşkusuz bunda, televizyonun kolay ulaşılabilir olması, yaygınlık derecesi ve okuma yazma gerektirmemesi etkili olmaktadır.

Ne kadar sıklıkta televizyon izliyoruz? Yapılan bir araştırmaya göre, Türkiye'de televizyon seyretme ortalaması günde 4.5 saat olarak bulunmuştur. Bir kişi bir yılının % 19,0'unu televizyon izleyerek, % 33,0'ünü uyuyarak, %33,0'ünü çalışarak ve % 14,0'ünü de diğer faaliyetlerle geçirmektedir (2).

RTÜK tarafından Türkiye'de 5360 kişi üzerinde yapılan bir araştırmada, günlük televizyon izleme süresinin ortalama dört saat olduğu, toplumumuzun % 20,0'lik kesiminde ise bu sürenin beş saate çıktığı görülmektedir (3). Sadece Türkiye'de değil, uluslar arası izleme oranları da benzeri bir durum ortaya koymaktadır. Çocuklarda da televizyon izleme süresi yetişkinlerden farklı değildir.

Dar anlamıyla şiddet; kaba güç kullanmak, yani fiziksel şiddet olarak anlaşılırken, daha geniş anlamda psikolojik şiddet (hakaret etmek, aşağılamak vb.), cinsel şiddet, ekonomik şiddet türlerinden de söz edebiliriz. Öte yandan şiddet, bazen kişinin kendisine de yönelebilir, intihar etme eylemlerinde olduğu gibi.

Medyada şiddet öğesinin varlığı, çocuk, yetişkin programı ayrımı gözetmemektedir. Çizgi filmler, haber programları, televizyon dizileri, komedi programları, sinema filmleri şiddetin yer aldığı programlara örnek olarak gösterilebilir.

Bugün televizyonun bize şiddet dolu bir dünya sunduğundan hiç de şüphe yoktur. Bugünün gösteri dünyasında şiddet, seyirlik bir malzeme olarak pazarlanmaktadır.

Türkiye'de, çocukların en çok televizyon seyrettikleri saatlerde gösterilen filmlerdeki şiddet düzeyini araştıran bir çalışmada; beş özel televizyon kanalında hafta içi 16-21.30 ve hafta sonu 9-21 saatleri arasında yayınlanan 80 filmde 5600 saniyenin izlenmesi sonucu, bu filmlerdeki şiddet oranının % 33.1 olduğu; toplam sürenin % 13.8'ini fiziksel şiddet (vurma, yaralama, öldürme), % 10.9'unu sözel şiddet, % 8.4'ünü ise psikolojik şiddetin oluşturduğu belirlenmiştir (4).

Televizyon izlemek yoluyla insanlar yaşamları süresince, gerçek yaşamda karşılaştıklarından çok daha fazla kavga, cinayet, cinsel taciz ve işkenceye tanık olmaktadır. Şiddetin zaten toplumsal yaşamda olduğu ve televizyonun da bunun bir yansıması olduğu biçimindeki açıklamalar gerçeği ifade etmediği gibi, gerçeklik ile televizyonun kurmaca dünyası birbirinin bir benzeri değildir. Mutlu'nun, Gerbner'in araştırma varsayımlarına dayalı olarak, televizyon dünyası ile gerçek dünya arasındaki ayrıma ilişkin olarak belirttiği gibi (5):

... Televizyon ekranda belli bir dünya görünümü çizmektedir. Bu "televizyon dünyası"ı gerçekliğin (ya da gerçek toplumsal dünyanın) basmakalıplaşmış, seçici ve çarpıtılmış bir görünümüdür. Televizyon, ekrandaki dünyayı gerçek dünyanın oluşturucu unsurları ve ilişkileri ile kurarken, bunları ne oransal olarak, ne önem olarak, ne de öncelik olarak aslına sadık biçimde kullanır. Bunun nedeni sırf televizyonun kötü niyetli birtakım insanlarca gerçekliği çarpıtacak ve insanları yanıltacak, "manipüle" edecek bir şekilde kullanılması değildir. Televizyonun temsili doğası ve dramatik temsilin yapıları gerçeğin ekranlarda olduğu gibi yansımalarına izin vermez.

Gerçek dünya ile medyanın kurmaca dünyası arasındaki ayrımı kaybedersek, dizi kahramanlarının arkasından saygı duruşunda bulunabilir, aynı zamanda cinayete kurban giden DİSK Başkanı Kemal Türkler'in katili yerine, kurmaca dünyanın JR'ının katilini merak ederek, televizyon kanalının telefonlarını kitleyebiliriz. Bütün bunlar televizyonun, gerçek dünyanın bir yansıması mı olduğu, yoksa televizyonun kurmaca dünyasının mı davranışlarımıza yön verdiği konusunda bizi düşündürmelidir.

Televizyonun sanal gerçekliğine ilişkin olarak Sanders ise şöyle demektedir (6):

Televizyon insanlara kımıldamadan oturmayı, çenelerini kapalı tutmayı, dinlemeyi ve elektronik olarak üretilen insan sesi taklitlerinin karşısına geçtikleri zaman duyup gördüklerini edilgen bir biçimde kabul etmeyi öğretir. İzleyici tepki veremez. Televizyonu elindeki "kumanda aleti" ile kontrol eder. Bu etkinliğin kişiye sağladığı belli bir güç de vardır, bu güç,

daha farklı, daha ölümcül ve yine elle tutulan başka güçlerin tadını anımsatır.

Televizyon insanlara nasıl sanal bir gerçeklik sunuyor ise, bireyin kumanda aleti ile televizyonu kontrol etmesi de sanal bir gerçekliktir.

Medya ve şiddet ilişkisini ortaya koyan araştırmalardan ortaya çıkan sonuçlardan, özellikle ikisinin üzerinde daha geniş düzeyde kabul bulunmaktadır. Bunlardan birisi, şiddetle ilgili duyarsızlaştırma etkisidir. Sıradan, olağan, hayatın bir parçası olarak gösterilen şiddet sahneleri ile defalarca karşılaşan bireylerin, zaman içinde bu tür olaylara alışacakları ve duyarsızlaşacakları varsayılmaktadır. Şiddet ile ilgili duyarsızlaşma arttıkça, şiddetin dozu da artmaktadır. Böylece şiddete karşı duyarsızlaşarak olumsuz tepki göstermeyen bir kişi, şiddet hakkında düşünürken rahatsızlık duymayacak, hatta şiddet içeren planlar kurmaya başlayacaktır. Bu anlayışa göre medya içeriğine sıklıkla maruz kalan insanların; gerçek dünyadaki şiddete daha az tepki verecekleri, başkalarının yaşadığı acı ve sorunlara karşı ilgisiz kalacakları, empati duymayacakları, toplumda giderek artan şiddet olaylarına karşı daha fazla hoşgörü gösterecekleri kabul edilmektedir. Duyarsızlaştırma etkisi ile ilgili olarak Sanders'in yaptığı şu belirlemeye katılmamak mümkün değildir (7):

Bir çocuk eğer günde ortalama iki ila dört saat arası televizyon izliyorsa ilkokul bitirdiğinde toplam 8 binden fazla cinayete tanık olmuş olacaktır. Ancak burada "tanık" sözcüğünü kullanırken dikkatli olmalıyız, çünkü bu çocuk insanlığa karşı işlenebilecek en iğrenç suçun son derece grafik bir temsilini, normal alışılmış bir davranış olarak kabul etmeyi öğrenmiş, buna karşı sessiz kalmış, suç ortağı olmuştur. Televizyon çocuğu, hareket fırsatı elinden alınmış bir tanık, konuşma yeteneğine sahip, ancak ses telleri kesilmiş güçsüz bir yaratık haline getirir.

Medyanın, medya karakterlerinin model alınması, bu karakterlerle özdeşim kurulması yolu ile çocuk, genç hatta yetişkinlerin öğrenme süreçlerine etkide bulunduğu yaygın kabul gören görüşlerden biridir. Model alma, tutum ve değerler açısından anlamlı görülen bireylerin taklit edilmesi; özdeşim ise özenilen, onun gibi olunmak istenen kişilerin özelliklerinin alınması ve benimsenmesini anlatır. Eğitimi-

ler, düşünce, tutum ve değerler açısından iyi model olmanın olumlu etkileri konusunda hem fikirdirler. Gücün, şiddetin, saldırgan davranışların medya karakterleri yoluyla model olarak sunulmasının, özellikle de çocuk ve gençlerin bu karakterlerle özdeşim kurmasının, şiddetin meşru olarak görülmesini etkilediği kabul edilmektedir. Kurtlar Vadisi adlı dizideki dizi kahramanı Polat'ın (racon kesmem kafa keserim) model alınması sonucunda, basına da yansıyan şiddet olayları hepimizin bilgisi dahilindedir. Özellikle mafya dizilerinde, model alınan dizi kahramanlarının "iyi karakter" olarak sunulmasının, bir sorun çözme biçimi olarak şiddeti meşrulaştırdığı kabul edilmektedir.

Medya-şiddet ilişkisi tartışılırken vurgulanması gereken noktalardan birisi, şiddet görüntülerine maruz kalanların, hemen sokağa çıkıp şiddet uygulayıp uygulamadıkları da değildir. Önemli olan bu tür medya sunumları ile sürekli karşı karşıya bulunmanın, zihinlerde yarattığı dönüşüm ve birikimli etkidir. Önemli olan gerçeklik algısının yerini kurmaca dünyanın sanal gerçekliğinin almasıdır ve bu sadece şiddet sunumları ile de ilgili değildir. Medyanın yarattığı sanal gerçekliğin popüler kültürü ile, bireylerin dikkatleri toplumsal sorunlardan ve eşitsizliklerden başka yöne çevrilmekte, medya daha çok reyting, daha çok kar etmek amacıyla hareket etmektedir.

Televizyonun olumsuz etkileri konusunda endişeler, özellikle çocuk ve gençleri bu olumsuz etkilerden koruma konusunda yasal düzenleme ve yaptırımların gerekli olduğunu ortaya koymaktadır. Pek çok ülkede televizyon yayınlarını düzenleyici ve bireyi koruyucu yasal yaptırım ve önlemler bulunmaktadır. Türkiye'de 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun'un yayın ilkelerini belirleyen 4. maddesinin g bendinde, "toplumu şiddet, terör ve etnik ayrımcılığa sevk eden ve toplumda nefret duygularını uyandıracak" yayınlara imkan verilmemesi ilkesi yer almaktadır. RTÜK Yönetmeliğinin 7. maddesinde, yayınlarda insanların ıstırapları, acıları, yaşadıkları felaketler, ölüm anları ve benzer durumlar; duygu sömürüsüne yol açacak, korku yaratacak veya izleyicileri dehşete düşürecek biçimde verilemeyeceği hükmü yer almaktadır. Yine 14. madde'de, "yayınlarda, suç ve toplumsal kural-lara aykırı davranışlar, insanları bu tür fiil ve davranışlara özendirici,

suç tekniklerini öğretici biçimde verilemez" hükmü yer almaktadır. RTÜK, ilgili maddeler gereğince, zaman zaman yayın kuruluşlarına uyarılarda bulunmakta, gün boyu kapama yaptırımları uygulamaktadır. Ancak reyting kaygıları, rekabet ortamı televizyon üzerinde uygulanan bu tür yaptırımların etkisiz kalmasına neden olmaktadır. "Simge sistemi" ile, izleyicileri program içeriği hakkında bilgilendirerek çocuk ve gençlerin yayınlardaki zararlı içerikten korunması konusunda yönlendirme, kontrolü ve sorumluluğu izleyici ile paylaşmayı sağlayan bir sistem geliştirilmesi başka koruyucu bir önlemdir. Kuşkusuz böyle bir sistemin başarılı olması ana babaların eğitim düzeyi ile yakından ilişkilidir.

Medya ile ilgili tartışmaların ortaya koyduğu durum bu olduğuna göre, bireylerin medya yolu ile ulaşan mesajların karşısında bilinçli bir tüketici olmasını sağlayacak bir medya bilinci, eleştirel medya okur yazarlığının geliştirilmesi, önemli duyarlık alanlarından birini oluşturmaktadır. Böyle bir bilinç, Postman'ın da belirttiği gibi, medyanın bizi kontrol etmesini değil, bizim medya üzerinde denetimi nasıl kuracağımız üzerinde odaklaşmalıdır.

Medya bilinci ya da medya okur yazarlığı:

- Bireylerin medya tarafından eğitiliyor, yapılandırılıyor, yönlendiriliyor oldukları konusunda farkındalık, duyarlık yaratmalı,
- Medyanın anlamları nasıl kurguladığı, izleyicileri nasıl etkilediği, kod ve geleneklerin nasıl analiz edileceği, medya yolu ile sunulan anlamların eleştirel olarak nasıl yorumlanacağı konusunda yeterlik kazandırmalı,
- Medya tarafından üretilen toplumsal cinsiyet rolleri, ırkçılık, tüketim kültürü, şiddet gibi değerleri sorgulama bilinci geliştirmeli,
- Medya materyalleri konusunda seçiciliği geliştirmeli, aynı zamanda medyadan nasıl yararlanacağı konusunda bireyler bilgilendirilmeli,
- Eleştirel medya okur yazarlığı, okul eğitiminin müfredat yapısı içinde mutlaka yerini almalı, bunun yanında yetişkinlere de yönelmeli, bunun için uygun eğitsel biçimler geliştirilmelidir.

KAYNAKÇA

1. Neil Postman (1994), Televizyon: Öldüren Eğlence Gösteri Çağında Kamusal Söylem, (çev: Osman Akinhay) Ayrıntı Yayınları.
2. A. Aksoy ve V. Batmaz (1995), Türkiye'de Televizyon ve Aile, Başbakanlık Aile ve Araştırma Kurumu, Ankara, Aktaran RTÜK, "Medya Okur-Yazarlığı Neden Gereklî", Çoğaltma
3. İhsan Dağ ve Arkadaşları (2005) "Televizyon Programlarındaki Şiddet İçeriğinin, Müstehcenliğin ve Mahremiyet ihlallerinin İzleyicilerin Ruh Sağlığı Üzerindeki Olumsuz Etkileri", RTÜK Özel Çalışma Grubu Sonuç Raporu.
4. Ü. Ayrancı ve arkadaşları (2004) "Televizyonda Çocukların En Çok Seyrettikleri Saatlerde Gösterilen Filmlerdeki Şiddet Düzeyi", Anadolu Psikiyatri Dergisi, 5(3) Aktaran: İhsan Dağ ve Arkadaşları, RTÜK Özel Çalışma Grubu Raporu.
5. Erol Mutlu (1999) Televizyon ve Toplum, TRT yayınları, Ankara.
6. Bary Sanders (1994) Öküzün A'sı Elektronik Çağda Yazılı Kültürün Çöküşü ve Şiddetin Yükselişi, Ayrıntı Yayınları.

